

پردیس بین الملل

پایان نامه کارشناسی ارشد

حق رفاه و تأمین اجتماعی به عنوان یکی از شاخص‌های حقوق بشر و
پیامدهای آن در زندگی مردم

از:

معصومه صادق‌پور واجاری

استاد راهنما:

دکتر حسین آقابابایی

اسفند ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پرديس بين الملل
حقوق بين الملل

حق رفاه و تأمين اجتماعي به عنوان يكي از شاخص هاي حقوق بشر و
پيامدهاي آن در زندگي مردم

از :
معصومه صادق پور واجاري

استاد راهنما :
دکتر حسين آقابابايي

استاد مشاور :
دکتر مهدي عباسي سرمدی

اسفند ۱۳۹۰

تقدیم به:

شهدا، جانبازان، آزادگان و ایثارگران، هشت سال دفاع مقدس که با جانفشانی‌ها و

دلوری‌های خود، طعم آزادی را در سایه اسلام ناب محمدی به ما چشاندند.

از زحمات پدر و مادر عزیزم

و، همسر و فرزندان گرامی تقدیم

که در طول مدت تحصیل مرایاری

رسانند شکرینمایم...

تقدیر و تشکر:

با سپاس بیکران از نگاه ایزدمنان که مرا توفیق به پایان بردن مقطعی دیگر از مراحل تحصیل عنایت فرمود. قبل از هر چیز بر خود لازم می‌دانم از تمامی عزیزانی که در تحقیق حاضر با من همکاری نمودند تشکر و قدردانی نمایم. از زحمات بسیار ارزشمند استاد عزیزم جناب آقای دکتر حسین آقابابایی در مقام استاد راهنما که در حین انجام تحقیق راهنمایی‌ها و کمک‌های بسیاری ارائه طریق فرمودند نهایت تشکر و قدردانی را دارم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	چکیده (فارسی)
	چکیده (انگلیسی)
۱	مقدمه.....
۱	الف- بیان مسئله.....
۱	ب-تعریف مفاهیم پژوهش.....
۱	۱- حق.....
۱	۲- حق رفاه.....
۱	۳- مفهوم حقوق بشر.....
۲	۴-تأمین اجتماعی.....
۲	پ-ضرورت و اهمیت پژوهش.....
۲	ت-سوالات پژوهش.....
۲	ث-فرضیات پژوهش.....
۳	ج-اهداف پژوهش.....
۳	چ-پیشینه پژوهش.....
۳	ح-روش پژوهش.....
۳	خ-سازماندهی مطالب پژوهش.....

فصل اول: کلیات و درآمدی بر حق رفاه و تأمین اجتماعی

۶	۱-۱-گفتار اول : مبانی و جایگاه حق رفاه و تأمین اجتماعی در حقوق بشر.....
۶	۱-۱-۱- اصول حق رفاه.....
۶	۱-۱-۱-۱- فراگیر بودن.....
۷	۱-۱-۱-۲- غیرقابل تفکیک بودن.....

۷	۳-۱-۱-۱- پاسخگویی دولت‌ها.
۷	۴-۱-۱-۱- عدم تبعیض.
۷	۲-۱-۱- مبانی و اصول حق تأمین اجتماعی.
۹	۳-۱-۱- مبانی حق تأمین اجتماعی بشری.
۱۰	۱-۳-۱-۱- برابری رفتار.
۱۰	۲-۳-۱-۱- اصل عمومیت.
۱۰	۳-۳-۱-۱- وسعت.
۱۰	۴-۳-۱-۱- کفایت و تناسب.
۱۰	۵-۳-۱-۱- رعایت حقوق شکلی.
۱۱	۶-۳-۱-۱- اصل کرامت بشری.
۱۲	۷-۳-۱-۱- اصل تساوی و برابری.
۱۳	۴-۱-۱- بررسی تأمین اجتماعی در اسناد بین‌المللی.
۱۳	۱-۴-۱-۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر.
۱۵	۲-۴-۱-۱- میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی.
۱۵	۳-۴-۱-۱- منشور ملل متحد.
۱۶	۵-۱-۱- تأمین اجتماعی در سه نسل از حقوق بشر.
۱۶	۱-۵-۱-۱- جایگاه تأمین اجتماعی در میان حقوق بشر.
۱۶	۲-۵-۱-۱- نسل اول حقوق بشر.
۱۷	۳-۵-۱-۱- نسل دوم حقوق بشر.
۱۷	۴-۵-۱-۱- نسل سوم حقوق بشر.
۱۹	۲-۱- گفتار دوم : نظام حقوق تأمین اجتماعی در ایران.
۲۰	۱-۲-۱- تاریخچه تأمین اجتماعی در ایران.
۲۰	۱-۱-۲-۱- تأمین اجتماعی در دوره سستی.
۲۱	۲-۱-۲-۱- نظام نوین اجتماعی در ایران.
۲۱	۲-۲-۱- تأمین اجتماعی در حقوق ایران.
۲۲	۳-۲-۱- مقررات حقوقی ایران و سازوکارهای مرتبط با تأمین اجتماعی.
۲۲	۴-۲-۱- سازمانها و نهادهای فعال در زمینه تأمین اجتماعی در ایران.
۲۲	۵-۲-۱- مقررات و قوانین حقوقی تأمین اجتماعی در ایران.
۲۴	۶-۲-۱- بحث انطباق با معیارهای بین‌المللی تأمین اجتماعی.
۲۵	۷-۲-۱- قانون ساختار نظام وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۲۸	۸-۲-۱- بررسی نقاط ضعف قوانین تأمین اجتماعی ایران.

فصل دوم: پیامدهای حق رفاه و تأمین اجتماعی

۳۳	۱-۲- گفتار اول : پیامدهای اقتصادی.
۳۳	۱-۱-۲- فقرزدایی.
۳۳	۱-۱-۱-۲- انواع فقر.
۳۴	۱-۱-۱-۱-۲- فقر قابلیت.

۳۴۲-۱-۱-۱-۱-۲ فقر مطلق
۳۵۳-۱-۱-۱-۱-۲ فقر نسبی
۳۶۲-۱-۱-۲ نقش یارانه در رفع فقر
۳۶۱-۲-۱-۱-۲ روشهای پرداخت یارانه
۳۶۱-۱-۲-۱-۱-۲ یارانه مستقیم نقدی
۳۶۲-۱-۲-۱-۱-۲ یارانه مستقیم ارزشی
۳۶۳-۱-۲-۱-۱-۲ یارانه غیر مستقیم
۳۷۲-۱-۲ فقرزدایی و رفاه اجتماعی
۳۷۱-۲-۱-۲ از طریق توسعه اجتماع محور
۳۷۲-۲-۱-۲ کاربرد دارایی ها و توانمندی های محلی
۳۸۳-۲-۱-۲ متناسب سازی خدمات رفاهی
۳۸۴-۲-۱-۲ کارداوطلبانه در اجتماع محلی
۳۹۵-۲-۱-۲ رویکردهای اجتماع مدار در برنامه های کاهش فقر
۳۹۶-۲-۱-۲ فقر زدایی از طریق بسیج اجتماعی و اعتبارات فرد
۳۹۷-۲-۱-۲ صندوق توسعه محلی
۴۰۳-۱-۲ تأمین مسکن
۴۱۱-۳-۱-۲ طرح مسکن مهر
۴۳۲-۳-۱-۲ ساماندهی متقاضیان
۴۳۳-۳-۱-۲ شرایط متقاضیان
۴۵۲-۲ گفتار دوم : پیامدهای اجتماعی
۴۵۱-۲-۲ ارتقای سلامت و بهداشت
۴۷۲-۲-۲ آموزش و پرورش
۴۸۳-۲-۲ توسعه انسانی
۴۸۱-۳-۲-۲ مطالعات انجام شده در ایران
۴۸۲-۳-۲-۲ اجزای شاخص توسعه انسانی
۴۹۴-۲-۲ تأمین اجتماعی و اشتغال
۵۰۱-۴-۲-۲ بیکاری
۵۲۲-۴-۲-۲ حدود شمول قانون بیمه بیکاری (مشمولین و غیر مشمولین)
۵۳۳-۴-۲-۲ کارگران فصلی
۵۳۴-۴-۲-۲ کارگران با قراردادهای دارای مدت معین و موقت
۶۰۵-۴-۲-۲ صلاحیت استفاده از مقرری بیمه بیکاری
۶۰۶-۴-۲-۲ حداقل مدت پرداخت حق بیمه
۶۰۷-۴-۲-۲ حداکثر مدت زمان لازم برای اعلام بیکاری
۶۱۸-۴-۲-۲ الزام به شرکت در دوره های کار آموزی
۶۳۹-۴-۲-۲ الزام به پذیرش شغل پیشنهادی
۶۴۱۰-۴-۲-۲ نرخ حق بیمه و پرداخت کننده آن (منابع درآمد صندوق بیمه بیکاری)
۶۵۱۱-۴-۲-۲ قانون جدید در خصوص بیمه بیکاری

۶۵شرایط دریافت مقرری بیمه بیکاری.....۱۲-۴-۲-۲
۶۶مدت پرداخت مقرری بیمه بیکاری.....۱۳-۴-۲-۲
۶۷مقرری بیمه بیکاری و نحوه استفاده از آن.....۱۴-۴-۲-۲
۶۷دوره انتظار.....۱-۱۴-۴-۲-۲
۶۹مدت دریافت مزایا.....۲-۱۴-۴-۲-۲
۷۲میزان مقرری بیمه بیکاری.....۱۵-۴-۲-۲
۷۵قطع مقرری بیمه بیکاری.....۱۶-۴-۲-۲
۷۶موارد قطع مقرری بیمه بیکاری.....۱-۱۶-۴-۲-۲
۷۸موارد تعلیق مقرری بیمه بیکاری.....۲-۱۶-۴-۲-۲
۷۸اعزام به خدمت وظیفه عمومی.....۱-۲-۱۶-۴-۲-۲
۷۸زندانی شدن.....۲-۲-۱۶-۴-۲-۲
۷۹اجرای قانون.....۳-۱۶-۴-۲-۲
۸۱نتیجه گیری.....
۸۳منابع و مأخذ.....
۸۳کتب.....
۸۳الف: منابع فارسی.....
۸۴ب: منابع انگلیسی.....
۸۴مقالات.....
۸۵اسناد.....
۸۵سایت ها.....

چکیده

حق رفاه و تأمین اجتماعی به عنوان یکی از شاخص‌های حقوق بشر و پیامدهای آن در زندگی مردم معصومه صادق‌پور واجاری

حق برخورداری از تأمین اجتماعی و حق رفاه از مهم‌ترین حقوق انسان است که در اسناد حقوق بشر، کنوانسیون‌های بین‌المللی و اسناد مربوط به تعهدات بین‌المللی دولت‌ها، قوانین اساسی و نیز قوانین عادی مورد تأکید واقع شده است. این حقوق به اعتبار اینکه در زمره حقوق بنیادین بشر قرار گرفته است، واجد خصوصیات مهمی نظیر عمومی، غیرقابل اعراض و اسقاط بودن و عدم وابستگی به مطالبه ذینفع می‌باشد که خود، آثار حقوقی مهمی، را در پی دارند.

حق برخورداری از تأمین اجتماعی به لحاظ گستردگی و ویژگی‌های خاص دیگر، در چهره یک نهاد و سازمان حقوقی ظاهر گردیده و علاوه بر محتوی مشخص دارای اصول کلی نیز می‌باشد. از حیث محتوی این حق به صورت حداقلی شامل شعب نه گانه حمایت‌های اجتماعی تحت عناوین مراقبت پزشکی، مزایای مربوط به حالات بیماری، بیکاری، سالخوردگی، حوادث کار، زایمان، ازکارافتادگی و نیز مزایای خانواده و بازماندگان است که باید برای آحاد جامعه تأمین شوند. سوال اصلی این تحقیق به بررسی سازوکارهای تأمین حق رفاه و تأمین اجتماعی به عنوان یک حق بشری در سطح بین‌المللی از جمله ایران و پیامدهای آن اشاره دارد.

حق برخورداری از تأمین اجتماعی و حق رفاه حقوقی هستند همگانی، که دولت موظف است طبق قوانین، از محل درآمدهای عمومی و درآمد حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای تک تک افراد کشور تأمین کند و برای دولت ایجاد تکلیف می‌کند تا از طریق سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری جامع، منبع مالی پایداری را برای افراد جامعه تاسیس و زمینه استقرار عدالت اجتماعی را فراهم نماید. تعهد دولت در قبال این حقوق منجر به برقراری نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی گردید. جوهره این مباحث، همبستگی اجتماعی و مشارکت مردمی است که ذخیره مالی مناسبی را برای تأمین و تضمین زندگی افراد در مقابل گرفتاری‌ها و مشکلات ایجاد می‌کند. در واقع تحقق حق رفاه و تأمین اجتماعی برای رفع نیازهای آحاد جامعه و کاهش مشکلات اجتماعی صورت می‌گیرد و شامل شش قلمرو فقرزدایی، سلامت، تأمین اجتماعی و اشتغال، خدمات اجتماعی، آموزش و پرورش و مسکن می‌گردد که در این تحقیق تحت عنوان آثار و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی حق رفاه و تأمین اجتماعی بر زندگی مردم مورد بحث واقع گردیده است.

کلید واژه‌ها: حق، حق رفاه، حقوق بشر، حق تأمین اجتماعی، تأمین اجتماعی.

Abstract

Supplying the right to social welfare, as one of human rights indicators vasar the lives of people

Masoome sadeghpour vajary

The right to human rights is important social security and the welfare of the human rights instruments, international conventions and documents related to the international obligations of governments, constitutions and ordinary laws is emphasized. The validity of this law is among the fundamental human rights possess important characteristics such as general, non-waiver and being disposed of and the beneficiary is his claim to independence, an important legal works, are the following.

Extent of the right to social security and other special features, in the face of a legal entity and has appeared and further content can be specified with the general principles.

The right to minimum terms of content, including nine branches of social support under the titles, maternity, disability and survivor benefits and that families should be provided for society. of medical care, Benefits associated with disease states, unemployment, aging, work accidents.

The main question of this research to examine mechanisms to ensure the welfare and social security as a human right in international level, including Iran and its consequences refers social security are right and legal right of public welfare, the State law of general revenues and proceeds Partnership people, the financial and support services for individual countries to provide Task for the government to create policy and legislation through a comprehensive, stable financial resource for individuals and society founded on social justice provide Government's commitment toward establishing a comprehensive system of rights and welfare was social security The essence of this discussion, social solidarity and public participation is to provide and ensure proper financial saving lives in the troubles and problems are created.

The realization of the right to welfare and social security needs of society and social problems are reduced and consists of six domains of poverty, health, social security and employment, social services, education and housing are in this study, as the economic and social effects and consequences on the lives of people entitled to welfare and social security have been discussed.

Key words: right, right to welfare, human rights, the right to social security, social security.

مقدمه

مقدمه

الف- بیان مسئله

حقوق بشر به عنوان یک حق طبیعی و نیاز انسانی در سطح جامعه بشمار می‌رود. از آنجایی که انسان معاصر طالب امنیت مادی بیشتر بوده و برخورداری از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مستلزم دخالت جدی دست‌اندرکاران خدمات عمومی همراه با کمک مالی، حقوقی، سازمانی و اجرایی دولت می‌باشد و هم‌چنین پایه‌گذار نظام حمایت اجتماعی، حقوقی می‌باشد که برخورداری از آن منوط به ایفای نقش دولت است که دولت نه تنها مسئول حفظ نظم و امنیت عمومی است بلکه مسئول رفاه مردم نیز می‌باشد و موظف است شرایطی را فراهم نماید که مردم بتوانند از حقوق فردی و اساسی خود (حقوق شهروندی) بهره‌مند شوند. در این تحقیق حق رفاه و تأمین اجتماعی به عنوان یکی از حقوق بشر و پیامدهای آن در زندگی انسان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ب- تعریف مفاهیم پژوهش

۱- حق

اغلب مفاهیم جدید درباره حق، جهانی و تساوی‌گرایانه می‌باشند، به عبارت دیگر، حق‌های برابر برای همه مردم تضمین می‌گردد. دو مفهوم جدید از حقوق وجود دارد: از یک طرف اندیشه حقوق طبیعی مقرر می‌دارد که فهرست مشخصی از حقوق در طبیعت مورد احترام می‌باشند که اصولاً امکان تغییر و اصلاح آن توسط اراده بشری وجود ندارد. از طرف دیگر ایده حقوق قانونی بیان می‌دارد که حقوق ساخته بشر می‌باشد، بوسیله جامعه خلق می‌گردد و توسط حکومت‌ها اجرا و مورد تغییر و تحول قرار می‌گیرد. بر مبنای حقوق طبیعی، همه انسان‌ها به حکم طبیعت از آزادی و استقلال برابر برخوردارند و از یکسری حقوق ذاتی معین بهره‌مند هستند که به محض ورود به جامعه، به هیچ ترتیبی، امکان محروم ساختن آنان و نسل‌های آتی آنان از این حقوق وجود ندارد. این حقوق عبارتند از: حیات، آزادی ناشی از مالکیت و تحصیل رفاه و امنیت. لذا در راستای این امور، در جهان غرب نقش محدود دولت به «دولت رفاه» مبدل شد و موجب گردید تا مفهوم حقوق بشر نیز از صحنه بین‌المللی از وسعت بیشتری برخوردار گردد. (فلسفی، هدایت اله، ۱۳۷۵، ص ۲۵۷)

۲- حق رفاه

حق رفاه یکی از مهم‌ترین و بنیادی‌ترین شاخص حقوق بشر و در زمره حقوق اجتماعی و به اصطلاح نسل دوم حقوق بشر است که در بسیاری از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای مورد تأکید قرار گرفته است. (راسخ، محمد، ۱۳۸۱، ص ۱۹۸)

۳- مفهوم حقوق بشر

«حقوق بشر، حقوق بنیادین و پایه‌ای است که هر انسان از آن جهت که انسان است، فارغ از رنگ، نژاد، زبان، ملیت، جغرافیا و اوضاع و احوال متغیر اجتماعی یا میزان قابلیت و صلاحیت ممتاز و فردی و هر عنوان عارضی دیگر بر او، از خداوند دریافت کرده است.»

بنابراین، اولاً: حقوق بشر، حقوقی جهانی است، زیرا این حقوق، حق طبیعی و مسلم هر عضو خانواده بشری است و هر فرد بشر، در هر کجا با هر نژاد، زبان، جنس یا دین که باشد، از این حقوق بهره‌مند است و لازم نیست انسان این حقوق را کسب کند.

ثانیاً: حقوق بشر هدیه الهی است و هیچ مقام بشری از قبیل پادشاه، حکومت یا مقامات مذهبی یا سکولار این حقوق را اعطا نمی‌کنند. حقوق ناشی از قانون اساسی بر اثر رابطه شهروندی یا اقامت افراد در کشور خاصی به آن‌ها داده می‌شود، ولی حقوق بشر به معنایی که بیان شد، ذاتی است.

ثالثاً: حقوق بشر بخشی از حقوق است که هر انسان از آن جهت که انسان است، آن‌ها را دارا می‌شود، در برابر بسیاری از حقوق که بر مبنای حکمت الهی به انسان‌ها نه از آن جهت که انسان هستند، بلکه جهات حکیمانه دیگری اعطا می‌شود. بنابراین برداشت‌ها از حقوق بشر همواره برخاسته از نگرش‌ها در نظام حقوقی بوده و نمی‌تواند جدا از آن باشد. در اسلام نیز حقوق بشر جزء نظام حقوقی و در راستای اهداف آن قابل تبیین است. (باقرزاده، محمدرضا، ۱۳۸۵، ص ۱)

۴- تأمین اجتماعی

تأمین اجتماعی از جمله حقوق اساسی شهروندی است که در قالب برنامه‌های تأمین اجتماعی و خدمات عمومی رفاهی عمده‌تاً توسط دولت‌ها و یا سازمانهایی که از سوی دولت‌ها پدید آمده‌اند تأدیه می‌گردند. بنا به تعریف، تأمین اجتماعی راه کار قانونی یا عملی در زمینه عمومی است که برای امنیت اقتصادی و رفاه اجتماعی اشخاص و خانواده آنان در قبال نقصان درآمدی ناشی از بیکاری، پیری، بیماری و یا فوت و همچنین ارتقاء رفاه از طریق خدمات عمومی و حمایت‌های اقتصادی طراحی می‌شوند. (منوچهری راد، رضا، ۱۳۸۸، ص ۱)

پ- ضرورت و اهمیت پژوهش

با توجه به این‌که حق برخورداری از تأمین اجتماعی و حق رفاه در اعلامیه جهانی حقوق بشر و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز آمده است لذا با توجه به اهمیت موضوع و نقش آن بر آحاد جامعه به بررسی حق رفاه و تأمین اجتماعی با عنوان یکی از شاخص‌های حقوق بشر و پیامدهای آن بر زندگی مردم پرداخته شده است.

ت- سوال پژوهش

سازو کارهای تأمین حق رفاه و تأمین اجتماعی در سطح بین‌المللی و ایران و پیامد تضمین آن چیست؟

ث- فرضیه پژوهش

در سطح بین‌المللی و ملی از نظر ساختاری توجه مناسبی به حقوق رفاه و تأمین اجتماعی شده و تضمین این حقوق توسط دولت‌ها منجر به ثبات سیاسی و مشارکت مثبت اجتماعی می‌گردد.

ج-اهداف پژوهش

- ایجاد آرامش برای، خانواده و جامعه
- تأمین معاش و ایجاد شغل و تأمین امنیت شغلی برای افراد بیکار
- برقراری روابط دوستانه کاری بین کارفرما و کارگر
- تقویت روحیه وجدان کاری در کارگران
- فراهم کردن زمینه مناسب برای رشد و توسعه
- ایجاد امنیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی
- تحقق عدالت اجتماعی

چ-پیشینه پژوهش

شایان ذکر است پایان‌نامه‌هایی با عنوان "حق بر تأمین اجتماعی در نظام بین الملل حقوق بشر و برنامه‌های توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران" توسط خانم لاله رشیدی قادری در دانشگاه مفید سال ۸۷ و "حق رفاه و تأمین اجتماعی و آثار آن در روابط بین الملل" توسط آقای یونس چوبگر در دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز سال ۸۶ دفاع شده است. تفاوت مطالب ذکر شده در پایان‌نامه‌های فوق‌الذکر با این تحقیق مبحث پیامدهای حق رفاه بر زندگی مردم و تبیین دولت رفاه و حقوق شهروندی است.

ح-روش پژوهش

این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای و اسنادی انجام شده است.

خ-سازماندهی مطالب پژوهش

این تحقیق در دو فصل، فصل اول با عنوان کلیات و درآمدی بر حق رفاه و تأمین اجتماعی که شامل، گفتار اول مبانی و جایگاه حق رفاه و تأمین اجتماعی در حقوق بشر و گفتار دوم تحت عنوان نظام حقوقی تأمین اجتماعی در ایران به بررسی تاریخچه تأمین اجتماعی در ایران و مقررات و ساز و کارهای مرتبط با آن و همچنین انطباق با معیارهای بین‌المللی و نقاط ضعف قوانین تأمین اجتماعی اشاره دارد و فصل دوم پیامدهای حق رفاه و تأمین اجتماعی در دو گفتار، گفتار اول پیامد اقتصادی که به مباحث فقرزدایی و تأمین مسکن و در گفتار دوم، پیامد اجتماعی که به مباحث ارتقای سلامت و بهداشت، آموزش و پرورش، توسعه انسانی، تأمین اجتماعی و اشتغال اشاره دارد.

فصل اول

کلیات و درآمدی بر حق رفاه

و تأمین اجتماعی

از نظر لغوی واژه "تأمین" از ریشه امن و به معنی ایمن کردن، آرام دادن یا فراهم نمودن آرامش و آسایش خاطر است. اضافه شدن این واژه به کلمه "اجتماعی" واژه ترکیبی "تأمین اجتماعی" را پدید می‌آورد که به عنوان یک اصطلاح خاص برای اولین بار در آمریکا به دنبال بحران اقتصادی سال ۱۹۳۰ و در جریان اتخاذ تدابیری در جهت بهبود و رونق اقتصاد ملی و رفع نگرانی از بیکاری و بازنشستگی سالمندان و تأمین رفاه عامه مردم، ابداع و در قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۹۳۵ به کار گرفته شد و از آن پس در نقاط مختلف جهان معمول گردید (جعفری، فاطمه، ۱۳۸۶، ص ۱۲)

حق برخورداری از تأمین اجتماعی و رفاه یکی از مهم‌ترین حقوق انسان‌هاست که در اسناد حقوق بشر و تعهدات بین‌المللی دولت‌ها و نیز قوانین اساسی مورد تأکید قرار گرفته است. این حق امروزه در چهره یک سازمان حقوقی با خصوصیات ویژه و محتوی مشخص (دارای استانداردهای حداقلی در سطح جهانی) ظاهر شده است و تأمین آن از یک رشته اصول کلی تبعیت می‌کند که در اعمال و تفسیر قوانین و مقررات ملی و بین‌المللی منشاء اثر هستند. این بخش به مفهوم و مبانی حق رفاه و تأمین اجتماعی و اصول کلیدی حق تأمین اجتماعی و بررسی نظام تأمین اجتماعی ایران و ویژگی‌های آن پرداخته است. (شهبازی نیا، مرتضی، ۱۳۸۶، ص ۳۹)

۱-۱-گفتار اول : مبانی و جایگاه حق رفاه و تأمین اجتماعی در حقوق بشر

۱-۱-۱- اصول حق رفاه

در جامعه امروزی پیچیدگی مشکلات از یک سو و سستی روابط و مسئولیت‌های متقابل در نهادهای اجتماعی از سوی دیگر، اهمیت برطرف‌سازی ناهنجاری‌ها را بیشتر مطرح ساخته و آن را به یکی از وظایف دولت‌ها تبدیل کرده است . (زاهدی اصل، محمد، ۱۳۸۱، ص ۱۳)

اگرچه تمام اهداف مربوط به رفاه، نشان‌دهنده آرمان‌هایی قابل تحسین می‌باشند با این حال بین نظریه‌پردازان در مورد ادعاهای نسل دوم حقوق بشر اختلاف نظر وجود دارد. از این اختلاف نظر این سؤال ناشی می‌شود که آیا مردم جامعه دارای حق رفاه اجتماعی و اقتصادی هستند؟ در اینجا دو نوع استدلال با نتایج خاص خود مطرح می‌باشد؛ نخستین استدلال این‌گونه است که اگر اساساً در هر زمان نسبت به حق‌ها پایبند باشیم، بالضروره بایستی حق‌های نسل دوم را به رسمیت بشناسیم.

اما استدلال دوم برای حق‌های رفاهی مستقیم‌تر است به این‌صورت که به جای گفتن ضروری بودن امنیت اقتصادی، برای پایبند بودن به حق‌ها باید صریحاً عنوان کرد نیازهای اقتصادی - اجتماعی به اندازه هر نیاز یا منفعت دیگری مهم می‌باشند؛ مرگ، بیماری، سوء تغذیه و در عرض خطرات طبیعی قرار داشتن به اندازه هرگونه انکار آزادی‌های سیاسی و مدنی موجب نگرانی است.

عدم توجه به مشکلات مزبور، هنگامی که از بین بردن آنها امکان‌پذیر است توهین آشکاری است به شرافت انسانی و قصوری است در جدی گرفتن ارزش بی‌قید و شرط هر انسان. دلایل خوبی وجود دارد که فیلسوفان رفاه، بر حق و حقوق از نظر همگانی یا اجتماعی تأکید دارند. این موضوع بدان دلیل است که برخوردارانی از آن‌ها، به قول اچ. ال. ای. هارت ایجاب می‌کند که « تناسب ویژه‌ای در استفاده از زور یا تهدید برای تضمین آنچه منصفانه یا عادلانه یا حق کسی است که انجام دهد وجود داشته باشد». بنابراین رفاه بر حسب خیرخواهی توجیه نمی‌گردد بلکه نمودی از استحقاق یا عدالت است. رفاه یعنی تأمین و تساوی عادلانه، بنابراین تأمین بدون رفاه و رفاه بدون عدالت و عدالت بدون تأمین هیچ کدام به تنهایی جوابگو نیست.

آنچه که از دیدگاه‌های نظریه پردازان رفاه خودنمایی می‌کند شفافیت اصول بنیادین حق رفاه به عنوان یک حق بشری می‌باشد. این اصول عبارتند از:

۱-۱-۱-۱- فراگیر بودن

حق برخوردارانی از رفاه بایستی برای همه افراد مورد اجرا قرارگیرد. افراد به خاطر انسان بودن شایسته برخوردارانی از این حق می‌باشند.

۱-۱-۲- غیر قابل تفکیک بودن

حق رفاه به عنوان جزئی از حقوق بشر با دیگر ارکان حقوق بشر مرتبط و وابسته می‌باشند. به عنوان مثال: اگر یک حکومت در اجرای یک حق مانند بهداشت و سلامت تخطی می‌کند، این امر ضرورتاً بر توانایی افراد برای برخورداری از حقوق دیگر هم‌چون حق برخورداری از یک زندگی شایسته اثرگذار خواهد بود.

۱-۱-۳- پاسخگویی دولت‌ها

دولت‌ها بایستی مکانیسم پاسخگویی برای انجام و اجرای این حق بشری ایجاد نمایند. این امر که حق رفاه صرفاً در حقوق داخلی یا در برنامه‌های لفظی به رسمیت شناخته شده است به تنهایی کافی نمی‌باشد.

۱-۱-۴- عدم تبعیض

حق رفاه به عنوان یک حق بشری، باید بدون تبعیض در مورد هر جنس و نژادی تضمین گردد. این نه تنها تبعیض هدفدار و ارادی را شامل می‌شود بلکه حمایت از تدابیر و رویه‌هایی که ممکن است اثر تبعیض‌آمیز داشته باشند را نیز در بر می‌گیرد.

در پاسخ به این پرسش‌ها که دولت‌ها چه تعهداتی در قبال استانداردهای حقوق اجتماعی و در رأس آن حق رفاه دارند، باید عنوان کرد که بایستی کلیه حقوق بشر از جمله حق رفاه را محترم شمرده و حمایت و اجرا نمایند. در راستای حمایت و اجرای حقوق اجتماعی نیازمند یک ریشه و پیشینه تئوریک هستیم. مسئله رفاه و اجرای عملی آن و حتی شکل و نوع و ماهیت دولت رفاهی که قصد پیاده کردن آن را در سطح جامعه داریم، نیز از این اصل مستثنی نیست؛ زیرا هر کدام از فلسفه و تئوری‌هایی که در باب رفاه وجود دارد را انتخاب کنیم، منجر به نوع خاصی از حکومت می‌شود. (چربرگو، یونس، ۱۳۸۶، ص ۵۸)

۱-۱-۲- مبانی و اصول حق تأمین اجتماعی

زندگی در دنیای امروز با گذشته‌ها بسیار متفاوت است. نظام‌های اقتصادی مرتباً در حال تغییر است و نمی‌توان به آینده آن مطمئن بود. در کنار ثروت و رفاه عمومی که برای بخش اندکی از جمعیت جهان وجود دارد، فقر عمومی و بیکاری در جهان رو به گسترش است. صاحبان قدرت هر روز راه‌های تازه‌ای را برای به چنگ درآوردن ثروت ملت‌ها در پیش می‌گیرند و از سوی دیگر اقشار کارگر، کم درآمد و نیازمند جامعه هم ابزار و قدرت لازم را برای دفاع از حقوق خود ندارند.

در دنیای امروز نمی‌توان تنها به تدابیری فردی و اختیاری تأمین اجتماعی متکی بود. قدرت و ثروت، صاحبان آن را چنان به خود مشغول کرده که فرصت فکر کردن به نیازمندان را ندارند. الگوهای سنتی تأمین اجتماعی از قبیل خویشاوندی، حق همسایگی، حق برادری و امثال آن در حال کمرنگ شدن است و کمک‌های این چنینی نمی‌تواند نیاز جامعه را برآورده سازد. دولت‌ها ناچارند خودشان دخالت کنند و به کمک مالیات و حق بیمه، نظام‌های تأمین اجتماعی را در جامعه تقویت نمایند.

نظام مقدس اسلامی طی حدود یک ربع قرن از دوران استقرار خود، گام‌های بزرگی را در جهت محو فقر و کمک به نیازمندان بکار گرفته، اما با وجود این، هنوز چهره کزیه فقر در جامعه اسلامی نمایان است. اختلاف سطح بین ثروتمند و فقیر رو به افزایش و نرخ بیکاری رو به گسترش است. با وجود تلاش‌های حمایتی، خیریه و امدادی بسیار زیاد و بهره‌گیری از کمک‌های نهادهای حمایتی و خیریه، به نظر می‌رسد کمک‌های خیریه مردمی و اعتبارات دولتی برای پوشش دادن به همه نیازها کافی نیستند و در حقیقت نمی‌توان امیدوار بود که صرفاً با اتکاء به این روش بتوان به عدالت اجتماعی اسلام که هدف غایی حکومت اسلامی است، دست یافت. پس چه باید کرد؟

اسلام توان آن را دارد که در همه دوره‌های تاریخی زندگی انسان پاسخگوی نیاز او باشد. بنا به فرمایش حضرت امام خمینی (ره) "فقه تئوری واقعی و کامل اراده انسان از گهواره تا گور است." بدین ترتیب، بیمه‌های اجتماعی با مبانی فقهی تطبیق یافته و با اتکاء به جایگاه قانونی و پشتوانه علمی مستحکم آن، به عنوان بهترین راهکار برای باز توزیع عادلانه درآمدها و کاهش فقر شناخته شده است.

کاربرد واژه تأمین اجتماعی یا اصطلاحات معادل آن در ادبیات مرتبط با کشورهای مختلف، به گونه‌های زیر بکار می‌رود:

۱. بیمه اجتماعی که در آن دریافت‌کنندگان خدمات و مزایا در یک برنامه بیمه‌ای مشارکت دارند و معمولاً شامل بازنشستگی، از کارافتادگی، بازماندگان و بیمه بیکاری می‌شود.

۲. حفظ درآمد که عمدتاً پرداخت و توزیع پول در حالت نقصان درآمد است، شامل بازنشستگی از کارافتادگی و بیکاری.

۳. خدماتی که به وسیله برخی سازمان‌های متولی تأمین اجتماعی ارائه می‌شود ممکن است شامل مراقبت پزشکی و جنبه‌های کار، اجتماع و حتی روابط صنعتی شود.

۴. این واژه به ندرت برای نیازهای ضروری (شامل دسترسی به ضروریات اولیه مثل مسکن، لباس و غذا) هم به کار می‌رود. (شهبازی نیا، مرتضی، ۱۳۸۶، صص ۴۰، ۴۱)

درخصوص عدم ارائه تعریف دقیق و شفاف از تأمین اجتماعی، نگاهی به سیر تحول این مفهوم راه‌گشای ما خواهد بود. اصطلاح تأمین اجتماعی برای اولین بار در سال ۱۹۳۲ میلادی در طرح «نیو دیل» مطرح شد که طی آن تدابیر گوناگونی برای بهبود و رونق اقتصادی ملی و تأمین اجتماعی به دنبال بحران اقتصادی ۱۹۳۰ در ایالت متحده آمریکا در جهت رفاه عامه مردم ابتکار گردید در دوران جنگ جهانی دوم، نهضتی بین‌المللی آغاز شد که در پیشرفت عقاید و اقدامات مربوط به تأمین اجتماعی تأثیر به‌سزایی داشت و در ۱۹۴۱ بنا به تقاضای دولت انگلیس، در اصل پنجم منشور آتلانتیک قید شد که دولت‌ها مصمم هستند از طریق همکاری، «شرایط بهتر برای کار، وضعی مساعدتر برای پیشرفت اقتصادی و زمینه‌ای مهیاتر برای تأمین اجتماعی جهت کلیه ملل و اقوام برقرار سازند». در همان سال، کنفرانس بین‌المللی در نیویورک منعقد شد و منشور آتلانتیک را تصویب کرد. با این اقدامات بود که اصل تأمین اجتماعی با انحاء مختلف، از طرف کشورهای جهان مورد قبول واقع گردید. در سال‌های بعد نیز در کنفرانس فیلادلفیا و کنفرانس بین‌المللی تأمین اجتماعی بر ضرورت توسعه شبکه تأمین اجتماعی تأکید شد.

علاوه بر این‌ها، اعلامیه جهانی حقوق بشر که از طرف مجمع عمومی ملل متحد تصویب شد، به صورت مجموعه‌ای از پیشنهادات و نظریات در راه تأمین اجتماعی است که موارد مهم آن به قرار زیر می‌باشد:

– هر فردی حق تأمین اجتماعی دارد.